

Eestikeelsete kõrgkooliõpikute loomise toetamise põhimõtted 2018–2027

1. Sissejuhatus

Eestikeelsete kõrgkooliõpikute loomise toetamise eesmärk on edendada eestikeelse teadusterminoloogia arendamist, levitamist ja kinnistamist, toetada eesti keeles õppimist ja õpetamist ning väärtustada eesti keeles publitseerimist. Käesolevate põhimõtete aluseks on Eesti Vabariigi põhiseadus, mille järgi riik peab tagama eesti rahvuse, kultuuri ja keele säilimise läbi aegade ning on jätkuks riiklikele programmidele „Eestikeelsete kõrgkooliõpikute koostamine ja väljaandmine 2008–2012“ ja „Eestikeelsed kõrgkooliõpikud 2013–2017“.

Programmi „Eestikeelsete kõrgkooliõpikute koostamine ja väljaandmine 2008–2012“ eelarve oli 1 259 763 EUR ja programmi toel ilmus 27 õpikut. Programmi „Eestikeelsed kõrgkooliõpikud 2013–2017“ eelarve oli 1 414 627 EUR ja ilmus 36 õpikut. Viimati mainitud programmi puhul toetati ainult e-õpikute välja andmist.

Valdkonniti ilmus õpikuid järgmiselt:

- Tehnikateadus 13
- Täppisteadus 11
- Arstiteadus 10
- Keemia ja molekulaarbioloogia 7
- Geo- bioteadus 2
- Põllumajandus 8
- Sotsiaalteadus 6
- Humanitaaria 6

Kõrgkoolide kaupa ilmus õpikuid järgnevalt:

- Tallinna Tehnikaülikool 24
- Tartu Ülikool 24
- Eesti Maaülikool 9
- Tallinna Ülikool 5
- Tallinna Tervishoiu Kõrgkool 1

Eestikeelsete kõrgkooliõpikute loomise toetamise kaudu arendatakse eesti teaduskeelt, edendatakse eestikeelse õppe- ja teaduskirjanduse loomist ning võimaldatakse ja süvendatakse eestikeelse teadussuhtluse harjumust. Tegevuste kavandamisel ja elluviimisel lähtutakse eeldusest, et on oluline tagada riikliku toetusega loodud õpiku lai kättesaadavus ja seetõttu toetatakse tasuta kättesaadava elektrooniliste õpikute loomist. Soosides ennekõike eestikeelsete õpikute koostamist, toetatakse vajadusel ka heatasemelise võõrkeelsete õpikute eestindamist. Eestikeelsete kõrgkooliõpikute loomise toetamine on oluline, sest tegemist on spetsiifiliste valdkondlike õpikutega, mille järele on piiratud nõudlus ja rahvusvahelistumise ning vabaturumajanduse tingimustes ei teki autoritel erialast motivatsiooni ega majanduslikku huvi eestikeelseid õpikuid luua. Nende põhimõtete elluviimine tagab rahaliste vahendite säästliku ja tõhusa kasutamise, mis toetab vajalike ja oluliste eestikeelsete põhiõpikute avaldamist ja levitamist.

2. Eesmärk ja tulemusindikaator

Põhieesmärk on toetada kvaliteetsete ja innovaatiliste eestikeelsete kõrgkooliõpikute loomist 10 kõrghariduse valdkonnas, et tagada eestikeelse õppe toetamine I ja II kõrghariduse astmel.

Indikaator	Algtase 2017	Sihttase 2021	Sihttase 2024	Sihttase 2027
Toetatud eestikeelsete põhiõpikute arv	63	Vähemalt 20 uut õpikut	Vähemalt 20 uut õpikut	Vähemalt 20 uut õpikut

3. Tegevused

Käesolevas dokumendis käsitletakse õpikuna:

- 1) õppeaine või õppekursuse sisu esitavat ja õppimist toetavat e-õpikut;
- 2) kõrgkooliõppes, aga ka laiemalt kasutatavaid käsiraamatuid.

Eestikeelsete kõrgkooliõpikute loomist toetatakse kümnes kõrgharidusstandardis loetletud õppevaldkonnas:

- 1) Haridus
- 2) Humanitaaria ja kunstid
- 3) Sotsiaalteadused, ajakirjandus ja teave
- 4) Ärindus, haldus ja õigus
- 5) Loodusteadused, matemaatika ja statistika
- 6) Informatsiooni- ja kommunikatsioonitehnoloogiad
- 7) Tehnika, tootmine ja ehitus
- 8) Põllumajandus, metsandus, kalandus ja veterinaaria
- 9) Tervis ja heaolu
- 10) Teenindus

Igal aastal toetatakse kuni 10 kõrgkooliõpiku loomist. Valikute tegemisel arvestatakse õpiku kasutatavust nii õppetöös (akadeemilises ja rakenduskõrghariduses) kui ka käsiraamatutena laiemal lugejaskonna poolt ning nende üliolulist rolli eestikeelse teadussõnavara arendamisel ja kinnistamisel.

3.1. Konkursi korraldamine õpikute loomiseks

Konkursid toimuvad SA Archimedes (edaspidi *Sihtasutus*), kõrgkoolide, ekspertkomisjonide ja arenduskava juhtkomitee koostöös järgmise korra kohaselt:

- 1) august: juhtkomitee otsustab, missugustes valdkondades konkursid välja kuulutatakse. Sihtasutus saadab kõrgkoolidele kirja ettepanekuga esitada 30. novembriks ekspertkomisjonide esimeestele taotlused õpikute (sh käsiraamatud) loomise toetamiseks. Taotlus on koostatud kõrgkooli ja autori(te) koostöös ning see peab sisaldama õpiku koostamist kureeriva(te) kõrgkooli(de) nime(sid), autori(te) nime(sid), õpiku pealkirja (tõlkematerjali korral tuleb näidata, kas tõlke litsents on omandatud või omandamisel ning kes on originaali litsentsi omanik), hinnapakkumist (sh kõrgkooli omaosalust) ja selle lahtikirjutust, õpiku kavandavat valmimisaega ja tööde ajakava, mahtu, võimalikku kasutajate arvu ja kättesaadavuse tagamist. Programmi toetusel ilmuv õpik peab võimaldama õppetöös piiramatut taaskasutamist ning teksti- ja andmekeaset, st olema avatud litsentsiga (nt Creative Commons litsentsid CC-BY või CC-BY-0), kavandit (sh tehnilisi näitajaid, õpiku komponentide nt ülesannete tehnilisi lahendusi [kirjeldusi], sisukorda ning ühe tervikliku osa näidist või kirjeldust). Eelistatud on õpikud, mida oleks võimalik kasutada ka haridusastmete üleselt (nt üld- või kutsehariduses) ning mis on innovaatilised;
- 2) detsember: ekspertkomisjonide esimehed edastavad kavandid retsensentidele, kes 30. jaanuariks esitavad ekspertkomisjonidele retsensioonid ja ettepanekud, missuguse õpiku loomist tuleks rahastada, arvestades õpiku kvaliteeti, kasutajate hulka, maksumust (sh kõrgkooli omaosalust), viimase kõnealuse temaatikaga eestikeelse õpiku ilmumise aega ja teisi tegureid;
- 3) veebruar: iga valdkondlik ekspertkomisjon valib retsensentide arvamustele toetudes välja, pingereastab ning esitab juhtkomiteele kuni kaks taotlust;
- 4) märts-juuni: juhtkomitee valib esitatud taotluste hulgast välja kuni 10 õpikut, Sihtasutus sõlmib lepingud õpiku koostamise ja viimistlemise toetuse saamiseks taotluse esitanud kõrgkooli ja autoriga; kui mõnes valdkonnas sobiva tasemega taotlust ei ole, võib juhtkomitee otsustada toetada täiendavalt mõne teise valdkonna taotlust. Rahaliste vahendite olemasolul võib juhtkomitee suurendada lepingu sõlmimiseks soovitatavate taotluste arvu;

3.2. Õpiku koostamise ja viimistlemise toetamine

Juhtkomitee volitusel sõlmib Sihtasutus kõrgkooli ja autoriga 3-poolse lepingu õpiku koostamiseks ja levitamiseks. Lepinguga määratakse riikliku toetuse summa, õpiku koostamise ja retsenseerimise, autoriõiguse ning toetuse ülekandmise ja vajadusel tagasimaksmise tingimused, õpiku valmimisest teavitamise nõuded, avaldamise, levitamise, kasutamise ja täiendamise kord ning autori ja säilitaja teised õigused ja kohustused, lepingu kontaktisikud, samuti lepingu elluviimiseks vajalikud muud poolte õigused ja kohustused. Trükikulude katmist ei toetata.

HTMi poolt moodustatavas ekspertide tööühendas töötatakse välja õpikute kättesaadavuse reguleerimise alused.

Riikliku toetuse suuruse lepib Sihtasutus kõrgkoolidega kokku hinnapakkumise alusel läbirääkimiste teel.

3.3. Tõlkeõpikute koostamine ja viimistlemine

Tõlkeõpikute koostamine ja viimistlemine toimub analoogiliselt originaalõpiku koostamise ja viimistlemisega, v.a vajadus esitada toetuse saamise lepingu sõlmimisel tõlke litsents, milles on kirjeldatud kõiki õpiku tõlkimise, väljaandmise ja kasutamise tingimusi. Tõlkeõpikute puhul tuleb õpik konkursile esitada tõlke ühe tervikliku osa näidis koos originaaltekstiga.

3.4. Õpikute retsenseerimine

Lepingu partneriks oleval kõrgkoolil on kohustus esitada valminud õpik või tagada selle kättesaadavus valdkondlikule ekspertkomisjonile, kes korraldab selle kõrgkoolist sõltumatu retsenseerimise. Võimalusel kaasatakse retsenseerimise protsessi ka keeleretsensent ja vastava terminikomisjoni liige. Retsensiooni aluseks on retsenseerimise juhend, mille on kinnitanud juhtkomitee. Positiivse hinnangu korral teeb juhtkomitee Sihtasutusele ettepaneku kogu toetus kõrgkoolile välja maksta ning kõrgkoolil pärast retsensioonides osutatud vigade parandamist õpik vastavalt lepingu tingimustele välja anda. Negatiivse retsensiooni puhul teeb valdkondlik ekspertkomisjon ettepaneku õpik tagasi lükata ja ettemaksusumma vastavalt lepingule tagasi nõuda.

3.5. Aasta parima(te) kõrgkooliõpiku(te) tunnustamine

Õpikute koostamist stimuleeritakse täiendavalt aasta parima eestikeelse kõrgkooli õpiku konkursi kaudu. Konkursile, mille vastavalt juhtkomitee kinnitatud statuudile kuulutab välja Sihtasutus, võivad hinnatava aasta jooksul ilmunud eestikeelseid kõrgkooliõpikuid esitada Eesti Teaduste Akadeemia või selle allasutused, kõrgkoolid või nende struktuuriüksused, kolmas sektor ja eraisikud (k.a õpiku autor või tõlkija). Parima eestikeelse kõrgkooliõpiku auhinnale esitatud õpikuid hindavad ekspertkomisjonid. Auhinna(d) määrab ekspertkomisjonide ettepanekul juhtkomitee. Auhinna saaja(d) tehakse teatavaks emakeelepäeval, 14. märtsil ning see/need antakse kätte kohasel avalikul üritusel.

3.6. Teavitustegevus

Teavitamise olulisimaks vormiks lisaks taotlusvoorudest teavitamisele on riigi toel ilmunud õpikute avalikud esitlused ning üldsuse informeerimine nendest muul moel (pressiteated, retsensioonid, intervjuud, seminarid jne). Teavitustegevuse eest vastutab Sihtasutus.

Aasta jooksul ilmunud kõrgkoolide eestikeelse õpiku konkursi kokkuvõtted esitab juhtkomitee esindaja emakeelepäeva ürituste raames ning sellest teavitatakse avalikkust.

4. Juhtimine

4.1. Sihtasutus korraldab tegevusi ning vastutab rahaliste vahendite sihipärase kasutamise eest Haridus- ja Teadusministeeriumi ning Sihtasutuse vahel sõlmitud halduslepingu ja juhtkomitee suuniste alusel. Põhimõtteid viiakse ellu koostöös kõrgkoolidega.

Sihtasutusel on järgmised ülesanded:

- 1) koostada (vajadusel ekspertide töörühmi moodustades) dokumendi elluviimiseks vajalikud juhendid, tüüplepingud ja teised dokumendid;
- 2) moodustada valdkondlikud ekspertkomisjonid;
- 3) sõlmida lepingud kõrgkoolide, autorite, ekspertide ja retsensentidega;
- 4) sooritada lepingute alusel maksed;
- 5) koostada aruanded;
- 6) täita korralduslikke ülesandeid.

Juhtkomitee ettepanekul määrab Sihtasutus tegevuste koordineerija, kelle tööülesannetes lepivad kokku HTM ja Sihtasutus.

4.2. Juhtkomitee

Haridus- ja teadusminister moodustab oma käskkirjaga juhtkomitee ning nimetab juhtkomitee esimehe. Juhtkomiteesse kuuluvad ministeeriumi ja selle allasutuste, Keeletoimetajate Liidu ja kõrgkoolide esindajad. Juhtkomitee toetub oma otsuste tegemisel valdkondlike ekspertkomisjonide ettepanekutele.

Juhtkomitee liige peab olema erapooletu ega tohi olla lähedalt seotud toetust taotleva kõrgkooli ega kavandatava õpiku autoriga. Juhul kui selgub huvide konflikt, taandab vastav juhtkomitee esindaja end konfliktiga seotud küsimuse arutamisest.

Juhtkomiteel on järgmised ülesanded:

- 1) kinnitada juhendid, statuudid ja korrad ning lepinguvormid;
- 2) valida valdkondlike ekspertkomisjonide ettepanekute alusel toetatavad õpikud ja anda Sihtasutusele volitused lepingute sõlmimiseks;
- 3) levitada teavet eestikeelsete kõrgkooliõpikute loomise toetamise eesmärkide ja tulemuste kohta;
- 4) teha vajadusel ettepanek eestikeelsete kõrgkooliõpikute loomise toetamise põhimõtete muutmiseks või edasi arendamiseks.

4.3. Valdkondlikud ekspertkomisjonid

Valdkondade õpikuvajaduse selgitamiseks, õpiku koostamise ja väljaandmise vajadusest, kavandite ja õpikute retsenseerimise korraldamiseks ning aasta parima kõrgkooli õpiku valimiseks moodustab juhtkomitee valdkondlikud ekspertkomisjonid kümnes kõrgharidusstandardis loetletud õppevaldkonnas:

- 1) Haridus
- 2) Humanitaaria ja kunstid
- 3) Sotsiaalteadused, ajakirjandus ja teave
- 4) Ärindus, haldus ja õigus
- 5) Loodusteadused, matemaatika ja statistika
- 6) Informatsiooni- ja kommunikatsioonitehnoloogiad
- 7) Tehnika, tootmine ja ehitus
- 8) Põllumajandus, metsandus, kalandus ja veterinaaria
- 9) Tervis ja heaolu
- 10) Teenindus

Olenevalt valdkonna suuruselt on ekspertkomisjonid 3-7-liikmelised.

Ekspertkomisjoni liikmed peavad olema erapooletud ega tohi olla otseselt seotud toetuse taotlejate ega õpiku autoriga. Juhul kui selgub huvide konflikt, taandab ekspertkomisjoni liige end konfliktiga seotud küsimuse arutelust.

Valdkondlikel ekspertkomisjonidel on järgmised ülesanded:

- 1) korraldada konkursi käigus esitatud õpik kavandite retsenseerimine, hinnata neid, esitada kirjalikult ettepanekud koordineerijale ja positiivse hinnangu korral teha juhtkomiteele ettepanek õpiku koostamise algatamiseks;
- 2) korraldada valminud õpiku retsenseerimine ja edastada retsensioonid koordineerijale;
- 3) esitada oma valdkonnas aasta parim eestikeelne kõrgkooliõpik ja esitada kirjalik ettepanek ja põhjendus koordineerijale ja teha juhtkomiteele ettepanek autoreid tunnustada;
- 4) osaleda kutsutuna juhtkomitee koosolekul.

5. Rahastamine

Eestikeelsete kõrgkooliõpikute loomist rahastatakse Haridus- ja Teadusministeeriumi keeleprogrammi eelarvest. Õpikute koostamiseks kulub vähemalt 75% eelarvest. Sihtasutuse üldkulud, sh koordineerija, juristi ja raamatupidaja töötasu ja koosolekute teenindamine – 10%. Eelarve täpsema jaotuse kinnitab iga-aastaselt juhtkomitee.

Programmi „Eestikeelsed kõrgkooliõpikud 2013–2017“ programmi raames alustatud, kui lõpetamata projekte rahastatakse 2018. ja 2019. aastal keeleprogrammi eelarvest.

6. Aruandlus ja hindamine

Tegevuste elluviimist hinnatakse igal aastal eelkõige HTMi ja Sihtasutuse vahel sõlmitud toetuse kasutamise lepingu aruande kaudu. Sihtasutusele on selle aruande koostamisel aluseks kõrgkoolide poolt esitatavad käsikirjade koostamise ja väljaandmise toetamise lepingute täitmise aruanded.

Tegevuste tulemusi vahehinnatakse aastatel 2021, 2024 ja perioodi lõpus, analüüsitakse juhtkomitee, ekspertkomisjonide, autorite ja kõrgkoolide ühisseminaridel ning perioodi lõpul toimuval konverentsil.

Piret Kärtner
keeleosakonna juhataja